

SLAVA VECHE ȘI SLAVONA ROMÂNEASCĂ

LE SLAVE ANCIEN ET LE SLAVON ROUMAIN

(Résumé)

Les plus anciens emprunts slaves sont entrés en roumain à la suite des contacts directs entre les parleurs et, par conséquent, ont un caractère populaire. Ultérieurement, la variante écrite de la langue slave, le slavon, a fourni une série d'emprunts livresques avec une large diffusion pendant l'époque ancienne. Notre travail vise à mettre en évidence les traits généraux de ces deux catégories d'emprunts et analyse la manière dans laquelle ils sont différenciés dans certains ouvrages lexicographiques.

Cuvinte-cheie: slava veche, slavona, slavona românească, slavona bisericească, împrumuturi populare, împrumuturi livrești.

Mots-clés : le slave ancien, le slavon, le slavon roumain, le slavon liturgique, emprunts populaires, emprunts livresques.

1. Introducere

Dintre influențele externe exercitate asupra limbii române imediat după formarea sa, cea de origine slavă este cea mai importantă, întrucât a contribuit esențial la individualizarea sa între limbile romanice. În perioade diferite de timp, această influență s-a exercitat pe două coordonate: orală și cultă. Cele mai vechi împrumuturi slave au pătruns în română ca urmare a contactelor directe dintre vorbitori și au un caracter popular. Ulterior, din varianta scrisă a acestei limbi, slavona, au fost preluate o serie de împrumuturi livrești cu largă circulație în epoca veche. Lucrarea noastră are drept scop evidențierea caracteristicilor generale ale celor două categorii de împrumuturi și analiza modului în care sunt diferențiate acestea în unele lucrări lexicografice.

2. Slava veche

Influența slavă asupra limbii române începe în perioada conviețuirii românilor cu slavii meridionali, ajunși în regiunea dintre Dunăre și Carpați în secolele al VI-lea – al VII-lea. Cu privire la începutul influenței slave asupra

protoromânei, G. Mihăilă consemnează: „Majoritatea împrumuturilor slave au pătruns în epoca celor mai vechi contacte româno-slave (...), deci până la asimilarea sclavinilor (șcheilor) din Dacia și până la ruperea contactului dintre grupul dialectal nord-dunărean de cel sud-dunărean. Din punctul de vedere al istoriei *limbii slave vechi* (*sud-slave răsăritene vechi* sau *bulgare vechi*), căreia îi aparținea și graiul slavilor asimilați pe teritoriul Daciei, limita superioară a acestui proces coincide cu perioada de profunde transformări fonetice care marchează trecerea de la epoca slavă veche (*bulgară veche*) la epoca medio-bulgară, adică secolele XI–XII” (Mihăilă, 2002: 106). Având de partea lor avantajul unei limbi care „participa la prestigiul civilizației romane” (Rosetti, ILR, 1978: 299), românii i-au asimilat pe slavii rămași printre ei în urma unui proces de bilingvism întins pe mai multe secole. Se presupune că în secolele al XI-lea – al XII-lea acest proces era încheiat.

2.1. Cele mai vechi împrumuturi slave în limba română prezintă, prin urmare, trăsături fonetice ale idiomului sud-slav răsăritean – *slava veche* ori *bulgara veche* –, atestat în scris în secolele al IX-lea – al XI-lea, și ale mediobulgareii timpurii (Mihăilă 1973: 10). „În secolele IX – XI, consemnează G. Mihăilă, această limbă, vorbită în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice și, sporadic, la nordul Dunării, era numită *ѠЗЫКЪ СЛОВѢНСКЪ* «limba slavă», și abia mai târziu, în urma asimilării definitive a *bulgarilor* (*protobulgarilor*), popor de neam turcic, de către slavii din noul stat constituit la sudul marelui fluviu, în secolele VII – IX, ea s-a numit *bulgară*, ca și poporul nou format” (Mihăilă 1973: 14). *Slavii dacici* nu au fost numiți niciodată *bulgari*, ci numai *slověne*, *slavi* ori *slavini* în latina târzie, *șchei* în română. Limba lor nu putea să difere prea mult de cea vorbită de slavii din răsăritul Peninsulei Balcanice.

2.2. Multe dintre împrumuturile intrate pe cale orală în epoca bilingvismului româno-slav acoperă noțiuni privitoare la cultura materială, respectiv casă, gospodărie, obiecte din gospodărie, materiale de construcție, alte obiecte și noțiuni concrete: *bârnă*, *bici*, *clește*, *coș*, *grădină*, *grădiniță*, *grămadă*, *jar*, *jărat*, *livadă*, *lopată*, *nicovală*, *obor*, *ocol*, *ogradă*, *pârleaz*, *pivniță* (și *pimniță*), *ploscă*, *pod*, *pojar*, *potcoavă*, *per(i)nă*, *pilă*, *podină*, *poliță*, *prag*, *solniță*, *stâlp*, *sticlă*, *streașină*, *târâncop*, *teslă*, *topor*, *uliță*, *vadră*, *verigă*, *vraf*, *zăvor*, *zid*, *zidi*, *zidar*, *zidărie* etc. Alte împrumuturi sunt legate de agricultură: *brazdă*, *câlți*, *claie*, *căpiță* (dial. *copiță*) *ogor*, *coasă*, *cosi*, *dârjală*, *delniță*, *greblă*, *izlaz*, *meliță*, *oiște*, *obadă*, *osie*, *otavă*, *ovăz* (inițial, în varianta etimologică *ovăs*), *pleavă*, *plug*, *podgorie*, *polog*, *pogon*, *postată*, *postav*, *rariță*, *război* „unealtă de țesut”, *răzor*, *snop*, *spiță*, *stog*, *suveică*, *tărățe*, *teleagă*, *țeavă*, *țelină*, *pârlog*, *pârloagă*¹ etc.

¹ Pentru informații detaliate privitoare la etimon, repartitie dialectală, sens ori proveniența din mai multe limbi slave, vezi Mihăilă, 1960.

2.3. După cum se știe, existența unui număr însemnat al termenilor privitori la prelucrarea pământului, la terenuri, unelte agricole sau componente ale acestora, a condus la concluzia greșită că românii ar fi învățat să facă agricultură de la slavi. Însă mulțimea cuvintelor slave în terminologia agrară nu poate fi explicată decât ca rezultat al unui proces îndelungat de conviețuire între români și slavi. Apoi, odată cu sosirea acestora, atât cultivarea pământului, cât și uneltele folosite se puteau perfecționa, așa încât noii termeni împrumutați puteau caracteriza anumite inovații în construcția plugului sau a altor unelte agricole, mai ales că slavii se ocupau aproape exclusiv cu agricultura, în timp ce *valahii* erau foarte buni păstori. De altfel, faptul că dacii se ocupau cu agricultura înainte de venirea slavilor este susținut de datele istorice și arheologice (v. Mihăilă, 1960: 22).

3. Slavona

În esență, limba slavonă are la bază limba slavă vorbită în sud-vestul Bulgariei, din vecinătatea Macedoniei, unde se dezvoltase, în secolul al X-lea, Școala Literară de la Ohrida. Ceea ce diferențiază slavona de slavă este caracterul ei scris, îngrijit, ca o consecință a faptului că s-a constituit odată cu traducerea cărților sfinte din greacă. „Caracterul particular al acestei limbi literare, având drept bază dialectul bulgaro-macedonean din jurul Salonicului, – consemnează Al. Rosetti – apare în sintaxă, frazeologia imitând originalele grecești, și în vocabular” (Rosetti 1978: 306). Primele ei manifestări sunt datorate fraților Chiril și Metodi, chemați în anul 862 de prințul Rostislav al Moraviei Mari să propovăduiască creștinismul în limba slavă.

3.1. Creștinismul începuse să se răspândească în Moravia Mare înainte de misionariatul celor doi frați, după cum rezultă din scrisoarea adresată de Rostislav împăratului Imperiului Bizantin, Mihail III (842-867), inclusă în *Viața Sfântului Chiril*: „Poporul nostru a respins idolatria și ține legea creștină, însă nu avem nici un învățător vrednic, care să ne explice dreapta credință în limba noastră (s.n., M.S.I.), astfel încât, văzând aceasta, să ne imite și alte popoare. De aceea, stăpâne, trimite-ne un episcop sau un învățător iscusit. Pentru că legea cea bună de la voi provine și se răspândește la toate țările”.

3.2. În debutul misiunii lor, Chiril și Metodi au creat alfabetul glagolitic, îmbunătățit și numit mai târziu, prin secolul al X-lea, *chirilic*, cu ajutorul căruia au transpus, din greacă în slavă, fragmente din Sfânta Scriptură și unele cărți de slujbă.

3.3. Folosită la început în slujbele religioase, oficiate în bisericile locale, și răspândindu-se, treptat, *slava scrisă* a intrat și în cancelariile ecleziastice sau administrative, precum și în Academia din Moravia. A fost limba oficială a *Țaratului Vlaho-Bulgar*, constituit în 1186 în urma victoriei bulgarilor și vlahilor răsculați de la sud de Dunăre împotriva Imperiului Bizantin, și

dispărut, prin fragmentare în state mai mici, în 1260, cucerite de Imperiul Otoman în 1396². Perioada ei de maximă efervescență se confundă atât cu existența *Țaratului româno-bulgar*; cât și cu activitatea școlii literare de la Târnovo din secolele al XIV-lea și al XV-lea. Pentru Țările Române, aceeași perioadă este cunoscută sub denumirea de *epocă a slavonismului cultural*.

4. Slavona românească

Ca limbă de cultură, slavona a cunoscut mai multe variante locale, fiecare dintre acestea având la bază, deopotrivă, *slavona de redacție mediobulgară*, continuatoarea directă a slavei vechi, și infiltrații particulare ale propriului substrat popular. Varianta locală românească a fost numită *limba literară slavo-română* (Bogdan, 1968: 491–492) ori *slavona românească* și a cunoscut înrâuriri ale altor redacții slavone, în funcție de aria geografică: este vorba despre influențe ale *redacției slavone sârbești* în Țara Românească și, parțial, în Transilvania, și ale celei *ruso-ucrainene*, inițial doar în Moldova, iar apoi, în secolul al XVII-lea, și în Țara Românească.

4.1. Influența culturii slavone în viața românească începe din epoca în care Biserica de la noi se orientează după Biserica slavă. Cum scrierea cu slove chirilice apare în Dacoromania în secolul al X-lea, cam atunci trebuie să fi pătruns și liturghia în limba slavă, oficiată inițial în latină³. Cu siguranță însă acest fapt s-a produs înainte de ocuparea Transilvaniei de către unguri, petrecută la sfârșitul veacului al XI-lea – începutul secolului al XII-lea⁴.

4.2. Chiar dacă prin secolele al XII-lea – al XIII-lea slavii erau în plin proces de asimilare de către români, cultura slavonă s-a păstrat, rezistând în țările române vreme de alte câteva secole. Potrivit lui Miletici, limba slavonă ar fi fost la români o limbă vie, vorbită de nobilime și de o parte a populației, care până la sfârșitul secolului al XV-lea era de origine bulgară⁵. Prin urmare, această influență ar fi fost etnică, și nu literară, ipoteză combătută de C. Jireček⁶.

În opinia lui P. P. Panaitescu, slavona a devenit limbă de cult în bisericile românești grație, în primul rând, comunității româno-slave. În micile state românești din secolul al X-lea, locuite de slavii dacici, clasa conducătoare era alcătuită din slavi, așa încât liturghia în limba slavonă a putut fi foarte ușor adoptată. Românizarea slavilor a fost posibilă, spune același autor, prin

² http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%9Aaratul_Vlaho-Bulgar#cite_ref-AAV_8-0

³ Cu privire la acest aspect P. P. Panaitescu consemnează : „nu ne îndoim că înainte de această dată (sec. al X-lea – n.n., M.S.I.), ei (românii – n.n.) au avut limba latină în liturghia lor, dovadă terminologia creștină a limbii române” (Panaitescu 1994: 20).

⁴ Vezi Moiescu, Lupașa, Filipașcu: 112; Oțetea 1962: 72 – 73.

⁵ Miletici și Agura 1893: 211 ș.u., ap. Panaitescu 1971: 13-14.

⁶ Vezi Jireček 1897: 590–612, ap. Panaitescu 1971: 14.

accederea românilor în clasa superioară, mai puțin numeroasă și, prin urmare, mai vulnerabilă. „Nu este vorba numai despre o deznaționalizare totală a elitei războinice de proprietari slavi, – susține Panaitescu – ci de înlocuirea ei cu o altă elită, românească, ridicată pe încetul din rândurile luptătorilor de jos” (Panaitescu 1971: 39).

4.3. Cele dintâi împrumuturi slavone din limba română denumesc, în special, noțiuni specifice limbajului bisericesc, dar și unele substantive, adjective ori verbe susceptibile a fi folosite mai degrabă în scris, decât în vorbirea orală. Acestea puteau pătrunde în română începând din secolele al X-lea – al XI-lea, epoca de expansiune a liturghiei slave, și, în același timp, de bilingvism româno-slav. După cum observă P. P. Panaitescu, „adoptarea unei liturghii oficiale, împrumutarea de către lexicul românesc a termenilor slavi privitori la ierarhia ecleziastică, cum sunt *vlădică*, *liturghie*, *stareț* etc., arată existența unei organizații politice, care a putut să primească liturghia slavă și să o adapteze românilor” (Panaitescu, 1971: 15). Același slavist adaugă: „Formațiunile politice românești din veacurile X și XI sânt atestate de cele mai vechi cronicile ungurești. Aceste cronicile⁷, precum și povestirile hagiografice vorbesc de existența în aceste regiuni a unor stătulețe slavo-române, ale căror căpetenii erau slavi. Acest fapt explică adoptarea liturghiei slave în acea epocă, căci ar fi straniu și excepțional ca un popor latin să o fi adoptat el însuși. Trebuie să admitem că aceste mici formațiuni de state erau slavo-române și că elementul slav (bulgar) era predominant din punct de vedere social și politic. Slavii din Dacia mai existau în veacurile al X-lea și al XI-lea ca element dominant, dar ar fi un anacronism să se vorbească de ei în veacurile al XIV-lea și al XV-lea ca despre un element dominant, căci la acea epocă erau cu siguranță româniizați” (Panaitescu, 1971: 15).

4.4. Începută așadar prin secolul al X-lea, influența slavonă în spațiul românesc a atins apogeul în secolele al XIV-lea – al XV-lea, odată cu formarea statelor feudale românești. În această perioadă, folosirea slavonei a fost dominantă, latina fiind utilizată în Moldova și în Țara Românească numai parțial (v. Manolescu, 1966: 67–82). Lipsa scrierilor românești înainte de secolul al XVI-lea a condus, inevitabil, la situația în care foarte multe slavonisme să își găsească prima atestare abia în această perioadă, sau chiar mai târziu, chiar dacă unele dintre ele puteau pătrunde mult mai devreme în lexicul românesc. Totodată, documentele slavo-române sau redactate în slavona românească anterioare secolului al XVI-lea conțin o serie de slavonisme care își trădează intrarea în sistemul gramatical românesc atât prin prezența

⁷ Este vorba despre *Anonymi Belae regis Notarii Gesta Hungarorum*, în Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricum*, I, Viena, 1766, p. 21–22 și despre *Chronica* lui Jean de Thuróc, în Schwandtner, *op. cit.*, p. 116.

articolului definit, a desinenței de plural ori a celei de genitiv-dativ românesc, cât și prin fonetisme specifice românei. Unele dintre aceste împrumuturi au fost atestate ca nume proprii. Nu în ultimul rând, absența unui slavonism din documentele slavo-române ori din scrierile românești din secolul al XVI-lea nu presupune implicit că acesta nu era cunoscut în epocă.

4.5. Așadar, primele împrumuturi slavone puteau pătrunde în limba română chiar din epoca adoptării liturghiei slave. Absența oricărui document sau a scrierilor din această perioadă înlătură, desigur, orice certitudine în acest sens. Există însă alte criterii care pot fi luate în seamă, printre care cel mai important este criteriul onomasiologic, completat de cel socio-cultural și de cel geografic. Acestea servesc la diferențierea împrumuturilor vechi sud slave ori bulgare vechi de acelea mai noi, intrate în epoca slavonismului cultural. Prin urmare, deși neatestați înainte de 1500, următorii termeni, datorăți slavonei, puteau pătrunde în română cu mult mai devreme, dat fiind faptul că exprimă noțiuni fundamentale, funcții, obiecte etc. care țin de terminologia religioasă: *antihrist* „diavol” (< sl. антихристъ); *apostol* (< sl. апостолъ) „cartea *Faptele apostolilor*”; *arhanghel* (< sl. архангелъ); *blagoslovi* (< sl. благословити); *bogdaprosti*, *bogdaproste* (< sl. Богъ да прости); *candelă* (< sl. кандило, кандило); *cazanie* (< sl. казаник); *cădelniță* (*cadilniță*) (< sl. кадельница); *ceaslov* (< sl. часословъ); *diavol* (< sl. дияволъ); *duh* (< sl. духъ); *hram* (< sl. храмъ); *evanghelie* (< sl. квангелик); *gheenă* (< sl. геена); *hrist(os)* (< sl. христъ, христосъ); *iad* (< sl. ядъ); *icoană* (< sl. икона); *ispas* (< sl. съпасъ)⁸; *jertfă* (< sl. жрътва)⁹; *mănăstire*, *mânăstire* (< sl. mbg. монастырь); *mitropolit* (< sl. митрополитъ); *molitvă* (< sl. молитва¹⁰); *moaște* (< sl. pl. мошти); *mucenic*, *măcenic* (< sl. sb și rus. мученикъ; sl. mbg. мъченикъ); *popă* (< sl. sb. попа); *osfeștanije* (*sfeștanie*) (< sl. mbg. осваштеник); *pomenic*, var. et. a lui *pomelnic* (< sl. поменьникъ, помѣньникъ); *praznic* (< sl. праздникъ); *pre(a)cistă* (< sl. прѣчиста); *pristol* (*preastol*) (< sl. прѣстолъ); *provod*, var. et. a lui *prohod* (< sl. проводъ); *rai* (< sl. рай)¹¹; *satană* (< sl. сатана); *Scaraoțki* (< sl. Скариотски, Искаротски); *sfânt* (< sl. свѣтъ)¹²; *sfetitel* (< sl. светитель); *stareț*, *-ă*, *stariț*, *-ă* (< sl. старецъ, старьць, старица); *taină* (< sl. таина); *troiță* (< sl. троица)¹³;

⁸ Mihăilă 1973: 132.

⁹ Vezi Densusianu 1901: 261.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² G. Mihăilă precizează că „*sfânt*, pl. *sfinți* a pătruns în limba română înainte de denazalizarea vocalelor nazale în limba bulgară, în tot cazul înaintea apariției primelor texte românești, în sec. al XVI-lea. Indirect, acest fapt este confirmat de pătrunderea în textele românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea a dubletului slavon mediobulgar m. *sveti*, *sfeti*, f. *sfeta*” (v. Mihăilă 1973: 123–124).

¹³ Vezi Densusianu 1901: 261.

țarcovnic, țercovnic (< sl. *црѣковъникъ* (Miklosich), sl. rus. *церковъникъ* (cf. Sreznevskij III, s.v. *церковънѣи*)¹⁴; *utrenie* (< sl. *оутрѣнѣа*)¹⁵; *vecernie* (< sl. *вечерънѣа*)).

5. Probleme de terminologie

Prima și în același timp cea mai veche formă de manifestare a *slavei scrise* a fost numită *paleoslavă* (< fr. *paléoslave*) sau *veche slavă* (cf. rus. *старославянский язык*). În acest sens, Al. Rosetti observă că termenul de *veche slavă* nu denumește limba vorbită de slavii meridionali migratori, asimilați, în cele din urmă, de români, ci *limba scrisă* „având la bază un dialect bulgar vorbit în secolul al IX-lea în jurul Salonicului” (Rosetti 1978: 306). Același autor adaugă: „slavona este limba redacțiilor târzii ale vechii slave. *Vechea slavă* este deci numai limba textelor canonice din sec. IX–XI. Geograficește, această noțiune e mai largă decât *vechea bulgară*” (Rosetti 1978: 306). O asemenea abordare apare la Ov. Densusianu care, în primul volum al *Histoire de la langue roumaine*, intitulat *Les origines*, în capitolul *L'influence slave*, încadrează primii termeni de origine slavă, care aparțin limbajului bisericesc, în categoria împrumuturilor preluate din *bulgara veche*, înțelegând prin aceasta *slava veche scrisă*, pe care o deosebește de *slava (nescrisă)*, din care au intrat majoritatea elementelor slave, care formează stratul cel mai vechi și mai important¹⁶.

Dat fiind caracterul religios al celor dintâi texte care o conțin, aceeași limbă a mai fost numită *veche slavă bisericească*, denumire calchiată, probabil, după rus. *древне-церковнославянский язык*. Denumiri asemănătoare se întâlnesc și în celelalte limbi slave. *Bulgara* numește această variantă *црковнославянски език*, ceha: *církevní slovanština*, macedoneana: *црковнословенски јазик*, poloneza: *cerkiewnosłowiańszczyzna*, sârba: *црквенословенски језик*, ucraineana: *церковнослов'янська мова*. Acestor denumiri le corespunde în germană *altkirchenslavich*, pe când în engleză, pe lângă termenul *old church slavonic*, apare și *old bulgarian*. În sfârșit, în franceză, pe lângă denumirea *vieux slave*, este folosit și termenul *paléoslave*.

Totuși, pentru limba română titulatura *slavă veche* sau *paleoslavă* este ambiguă, întrucât, din punct de vedere cronologic, ar fi de așteptat ca cele mai vechi împrumuturi slave din limba română să fi fost preluate din *vechea slavă*. Tocmai de aceea modalitatea în care dicționarele românești surprind originea etimoanelor slave este, uneori, confuză, utilizarea calificativului *vechi*

¹⁴ Mihăilă 1973: 129.

¹⁵ Vezi Densusianu 1901: 261.

¹⁶ Densusianu 1901: 241–242. Densusianu este de părere că „majoritatea elementelor slave au pătruns în română în secolul al V-lea, al VI-lea și al VII-lea”.

nereflectând întotdeauna aceleași caracteristici ale limbii-sursă. În *Dicționarul explicativ al limbii române* ambele tipuri de împrumut sunt menționate prin abrevierea *sl.* care poate desemna atât *limba slavă*, cât și *limba slavă veche*, după cum rezultă din lista abrevierilor în care „*sl.* = limba slavă (veche)” (DEX 1996: 11). Astfel, pentru împrumutul popular *coasă*, de pildă, se precizează că provine din *sl.* *коса* (*sl.* = *slavă veche*, altfel spus *slava vorbită*); același dicționar înregistrează împrumutul livresc *ceteț* ca fiind luat din *sl.* *чѣтъць* (*sl.* = limba slavă, mai precis *slava scrisă*, ori *slavona*).

Dacă în prima parte, *Dicționarul limbii române* interpreta toate împrumuturile slave, indiferent de cale de pătrundere, orală sau cultă, ca venind din paleoslavă (ex.: *blagoslovi* < paleoslavul *blagosloviti*; *brazdă* < paleoslavul *brazda*; *coasă* < paleoslavul *kosa*), în seria nouă a aceluiași dicționar se face deosebire între etimoanele provenite din *v. sl.* = *vechea slavă* și cele din slavonă: *dărui* < *v. sl.* *даровати*, *dără* < *v.sl.* *дира*; *denie* < slavonul *БДѢНИК*; *destoinic* < slavonul *ДОСТОИНЪ*; *maștehă* < *v. sl.* *маштеха*; *milă* „sentiment de compasiune” < *v.sl.* *мила*; *moaște* < slavonul *МОШТИ*, *molitvă* < slavonul *МОЛИТВА*. Așadar, *v.sl.* trimite la varianta orală a limbii slave, în vreme ce prin slavonă este denumită varianta scrisă sau slava literară. Cu toate acestea, înregistrarea lui *dojeni* ca împrumut din *v. sl.* *догнати*, *доженж* ridică un semn de întrebare asupra provenienței lui reale. Cum sensul etimologic al acestui verb, respectiv „a povățui, a sfătui”, ține mai degrabă de sfera intelectuală decât de viața practică, ne întrebăm dacă acest cuvânt poate fi rezultatul unui contact direct dintre vorbitori ori reprezintă, mai degrabă, un cultism.

Pentru istoria limbii române selecția între cele două categorii de împrumuturi este importantă. Pe de o parte, acestea pătrund în perioade diferite și, pe de altă parte, se distribuie în câmpuri onomasiologice diferite.

6. Concluzii

Intenția specialiștilor care au denumit prima formă de manifestare a slavonei *veche slavă* a fost aceea de a evidenția terminologic diferențele existente între stadiul incipient și cel ulterior, atins de această limbă artificială, diferențele constând nu numai în sintaxă și frazeologie, ci atingând și fonetica. În fapt, este vorba despre aceeași limbă, care, pentru eliminarea oricăror confuzii, ar putea fi denumită exclusiv *slavonă*. Greoaie, probabil, la început, slavona s-a perfecționat treptat, îmbogățindu-se și diversificându-se succesiv, grație unui exercițiu îndelungat, desfășurat pe mai multe coordonate. Desigur că același lucru poate fi spus despre oricare altă limbă, scrisă și vorbită deopotrivă, prima dintre variante ajungând să fie întotdeauna mai îngrijită.

Ne raliem astfel opiniei lui G. Mihăilă, care consemnează: „termenul *împrumuturi vechi slave* este astăzi prea general, căci fiecare limbă slavă actuală

a avut o epocă veche: el poate fi folosit numai în sensul în care prin *limbă slavă veche* (sau *paleoslavă*, fr. *vieux-slave*, rus. *старославянский*) se înțelege limba strămoșilor slavi ai popoarelor bulgar și macedonean actuale, *sud-slava răsăriteană* sau *bulgara veche*)” (Mihăilă, 1973: 14–15).

BIBLIOGRAFIE

- Bogdan, Ioan, 1968, *Scrieri alese*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă. București, Editura Academiei Române.
- Densusianu, Ov., 1901, *Histoire de la langue Roumaine*. Tome premier, *Les origines*, Paris, Ernest Leroux.
- Jireček, C., „Dare de seamă asupra lucrării lui Miletici și Agura”, în *Archiv für slavische Philologie*, XIX, 1897: 590–612.
- Manolescu, Radu, 1966, „Scrierea latină în Moldova și Țara românească în evul mediu”, în *Revista arhivelor*, IX, 1966, nr. 2, p. 67–82.
- Mihăilă, G., 1960, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, Editura Academiei Române
- Mihăilă, G., 1973, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, Editura didactică și pedagogică.
- Mihăilă, 2002, „Aspecte teoretice și istorice ale studierii raporturilor lingvistice vechi slavo-române”, în vol. *Contribuții la etimologia limbii române*, Etymologica, 15, București, Editura Univers Enciclopedic, p. 103–118.
- Miletici și Agura, „Дако-Ромъните и тяхната славянска писмености”, în *Сборник за народни умотеория*, IX, Sofia, 1893.
- Moiescu, G. I., Șt. Lupașa, A. Filipașcu, *Istoria bisericii române*, vol. I, București, 1957.
- Oțetea, A. (redactor responsabil), 1962, *Istoria României*, II, București, Editura Academiei Române.
- Panaiteșcu, P. P., 1971, *Contribuții la istoria culturii românești*. Ediție îngrijită de Silvia Panaiteșcu, București, Editura Minerva.
- Panaiteșcu, P. P., 1994, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*. Ediția a II-a. Postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, Editura Enciclopedică.
- Rosetti, Al., 1978, *Istoria limbii române*. I. *De la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura științifică și enciclopedică.

Maria STANCIU ISTRATE
 Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București